

לקראת תיאוריה של בלתי פורמליות והשלכותיה על הנעורים¹

ראובן כהנא

מאמר זה מציע מסגרת תיאורטית אשר עשויה להסביר את התנהגות הנוער הפוסט-מודרני טוב יותר מהגישות המקובלות. התנהגות ספונטנית או כאוטית היא מאפיין בולט ושכיח של הנעורים הפוסט-מודרניים: במשפחה, בבתי הספר, ברחוב, בפעילויות פנאי ובתקשורת ההמונים. נראה הולם, אם כן, לנסות להבין נוער בתוך מסגרת מושגית של "אי-סדר" ולא בתוך כזו של סדר ודיסציפלינה. שאלתו של תומס הובס בדבר האופן שבו מתאפשר קיומו של סדר חברתי שבה ונשאלה על ידי פילוסופים וסוציולוגים מודרניים (Smelser and Werner 1976). אלו מניחים באופן מובלע שחיים טובים אינם יכולים להתקיים בתנאים של אי-סדר. ואכן, זמן רב נתפסה החברה על ידי סוציולוגים כמערכת של סדר אינטגרטיבי: אמיל דורקהיים (Durkheim 1949), מקס ובר (Weber 1948), אשר דן בסדר זה במונחים של מוסדות ושל תהליכי לגיטימציה, וטלקוט פרסונס (Parsons 1951), אשר דן בו במונחים של מערכות חברתיות. הסדר נדון גם במונחים של כוחות מלכדים, כגון לאומיות, או במונחים של מוסדותיו הבסיסיים – המשפחה ומבנים פוליטיים וכלכליים (Eisenstadt 1983).

מתוך נקודות ההשקפה הללו הובנו קונפליקטים, מלחמות ואף מהפכות (Marx 1956) או אפילו כתהליכים אינטגרטיביים (Coser 1956). אי-סדר או אנומיה נתפסו כתופעות חריגות, פתולוגיות. אצל דורקהיים (1949), למשל, מצטיירת האנומיה כמצב נטול נורמות, או ככזה שמערב נורמות המצויות בקונפליקט זו עם זו. מרטון השתמש במונח האנומיה כדי להגדיר "סממנים של פיצול בין השאיפות שהתרבות מעודדת את הגשמתן לבין האמצעים המובנים חברתית שדרכם ניתן לממש שאיפות אלה" (Merton 1957: 128). אנומיה הוגדרה לאחרונה ביתר חדות על ידי רלף דרנדרוף כ"מצב עניינים שבו יצירת פרצות

בנורמות תיתכן ללא ענישה". במצב שכזה ישנו חוסר ודאות קיצוני באשר להתנהגויות שניתן לצפות להן מצד הזולת.² (Dahrendorf 1985: 24).

בתנאים של שינוי טכנולוגי גובר ומורכבות חברתית, כיצד יכול הסדר החברתי להישמר? יש שהציעו שהסדר יכול להישמר באמצעות מיסוד של שינוי חברתי הנמצא בהתהוות (Eisenstadt 1968).³ אחרים ראו את הסדר החברתי כפתוח למשא ומתן בין קבוצות ואינטרסים שונים (Fine 1984). לחלופין, ניתן לתפוס "סדר" באופן פלורליסטי ופנומנולוגי, כפתוח לריבוי משמעויות ולהבניה בידי קבוצות שונות (Berger and Luckmann 1966; Schutz and Luckmann 1974). גישה זו מציעה שסדר חברתי הוא מעין פרשנות של מציאות – הבניה סמלית של המציאות, לרוב סובייקטיבית (יותר מאשר נורמטיבית), הנעשית על ידי פרט או קבוצה (Harwood 1995). גישה זו מניחה את קיומם של מושגים רבים לסדר, שקיומם המשותף יוצר אי-סדר, או כאוס. מפרספקטיבה כזו, הכאוס הופך לסוד של סדר (ראו Thietart and Forgnés 1995), אשר מכיל בתוכו סדרים שונים או מנוגדים הפועלים במשולב זה בצד זה או זה בתוך זה.

ייתכן שהתנאים הפוסט-מודרניים הם הדוגמה הטובה ביותר לרעיון הסדר הכאוטי. העולם המודרני תואר פעמים רבות כאנומי וחסר משמעות, בשל המורכבות, הביורוקרטיה והשינוי החברתי והתרבותי המהיר המאפיינים אותו.⁴ החל מאמצע המאה ה-15 הלכו וגברו ניסיונות מצד החברה המערבית להתמודד עם מורכבויות אלה, באמצעות דמוקרטיה, מדע וכלכלת שוק. עם זאת, מנגנוני התמודדות אלה עצמם הגבירו לעתים רבות את החרדה, את הניכור, את חוסר הוודאות ואת המגמות הכאוטיות.

במאמרו "תרבות בלא נחת" מסביר פרויד (Freud 1962) פתולוגיות של פרטים בעולם המודרני כתוצר של פער הולך וגובר בין לחצי הציוויליזציה לבין התכונות הביז-פסיכולוגיות של האישיות. פער זה יוצר בעיות הסתגלות, ובהיעדר פעולת-נגד עשוי להוביל למשבר חברתי-פסיכולוגי. אולם הריפוי שהציע פרויד היה בתחום הטכניקות הפסיכואנליטיות המיועדות לפרטים. הוא לא הן באפשרות לקיומם של מנגנונים חברתיים העשויים למלא את הפער ולאפשר חיים בעלי משמעות. שאלות אלה אף מוחרפות בתנאים של הפוסט-מודרניות.

אנו מגדירים חברה פוסט-מודרנית ככזו שבה מאפיינים מודרניים, כגון מורכבות, דיפרנציאציה ושינוי, הגיעו לשיא. סדר חדש זה מאופיין בעיקר בכאוס, אי-ודאות והתנהגות החורגת ממסגרות מוסדיות ומחוזקת ללא הרף

על ידי פעילות שרירותית.⁵ במאמר זה נדון באפשרות להבנות כאוס כסוג של סדר, תוך כרי התמקדות בנוער הפוסט-מודרני – קבוצה המאופיינת בהתנהגות כאוטית קיצונית ולפיכך הולמת את מטרת המחקר.

השאלה המרכזית שאליה יש להתייחס היא כיצד, ובאמצעות אילו מוסדות, מתמודד הנוער הפוסט-מודרני (כמו גם קבוצות אוכלוסייה אחרות) עם ריבוי הלחצים, המורכבויות והמגמות הכאוטיות. ככלל, צעירים מתמודדים עם מצבים מעין אלה באמצעות דפוסי התנהגות המאופיינים בחופש, ספונטניות, מגמות מרדניות, "פנאי חסר סדר" (Rojek 1993), ואפילו חריגות קיצוניות לצורות התנהגות שלא נודעו כמותן בעבר.⁶ תגובות אלה עוררו חרדה מוסרית בקרב האוכלוסייה הבוגרת והניעו אותה לנקוט פעולות-נגד, כמו כינון של מערכות חינוך חובה ושל מרכזי בידור המכוונים לשלט בנוער (Bunt and Gargrave 1980; Gottlieb et al. 1966). באופן פרדוקסלי, אמצעים אלה הביאו תכופות להחרפת המגמות שאותן ניסו לעצור, ואף סללו את הדרך לביטוי נעורים אידיויסינקרטיים. צורות ביטוי כמעט אינסופיות אלה כוללות מועדונים ותנועות נוער, ארגוני סטודנטים, תרבויות פופ ורוק, פסטיבלים, תוכניות בתקשורת ושימוש באינטרנט.

ביטויים אלה שונים מהקודמים להם בכך שהם מייצרים הקשר המעצים חופש וביטויים של אותנטיות.⁷ מטרתנו תהיה לגלות כיצד מתאפשרים חיים בעלי משמעות במסגרות מעין אלה. נראה שגורם מרכזי בניסיון זה הוא פיתוח התנהגות על פי צופן של בלתי פורמליות, שהומצא בעיקרו על ידי נוער פוסט-מודרני בתחילת המאה.

נעורים והצופן הבלתי פורמלי

אפשר לנסח ארבע הנחות יסוד למחקר על נעורים:

1. צעירים מחפשים משמעות אותנטית לחייהם. ב"אותנטיות" הכוונה למידה הרבה ביותר של ביטוי עצמי מצד פרטים או קבוצות.
2. ביסוס של משמעות הוא משימה קשה כיום, בשל השינויים המהירים המתחוללים בחברה.
3. מסגרות חברתיות מסוימות (ארגונים, קבוצות, התאחדויות) מעודדות יצירת משמעות בכך שהן מציעות הזדמנויות לפרשנות ולהבניה של חוויות.
4. למרות הריבוי העצום של פרשנויות אפשריות לחוויה, רוב הפרטים יבחרו

באופן רציונלי (מנקודת מבטם) את הפרשנויות שהם תופסים כבעלות משמעות ואותנטיות מרביות. נוכל להניח שאותנטיות תפתח בעיקר בהקשרים חברתיים המבוססים על צופן שמדגיש חופש ובחירה. נסביר כיצד מה שאנו מכנים "קוד של בלתי פורמליות" נענה לאתגר זה.

ניתן לדון בצופן הבלתי פורמליות ברמת המקרו, ברמת ביניים (רמה ארגונית) וברמת המיקרו. כאן, הדיון ברמת הביניים יהיה היעיל ביותר, מכיוון שזהו הקשר המפגיש לעתים קרובות בין אינטרסים פרטיים ומוסדיים. יתר על כן, רוב הדוגמאות והמחקר הקיים עוסקים ברמה ארגונית זו. מחקרים רבים שנעשו על ארגונים התייחסו רבות למושג "אי-פורמליות" (או להיבטים בלתי פורמליים של התנהגויות וארגונים, Morgan 1986). המושג עצמו, עם זאת, אינו מוגדר כהלכה ומציין דברים שונים. למשל, מחקר על ארגונים ביורוקרטיים נוטה לנתח יסודות בלתי פורמליים כמונחים של ארגונים ה"מחוכרים" זה לזה באופן קלוש" או רשתות בעלות "קשרים חלשים" (Granovetter 1982; ראו גם Beetham 1987; Hall 1972: 173-174; Morgan 1986). בדומה לכך, מחקרים על ההיבטים הסוציו-פסיכולוגיים של הארגון (כמו קבוצות ראשיות וקבוצות עמיתים) נוטים להיות עמומים בכל הנוגע למאפיינים המבניים של חוסר הפורמליות (Turner et al. 1987; Sherif and Sherif 1964; Himmelweit and Gaskell 1990; Dunphy 1963).⁸ עם זאת נראה שנוכל להפיק תועלת מהתייחסות לחוסר הפורמליות כאל צופן ייחודי שניתן ליישמו, במגוון של רפוסים ועוצמות, על טווח רחב של ארגונים וקבוצות.

מחקרים סוציולוגיים אחדים עשו שימוש מובלע באי-פורמליות כמושג בלתי תלוי – כמו רעיון הקומיוניטס (communitas) של ויקטור טרנר (בהמשך למינוח בובריאני; Turner 1974: 114, בעברית טרנר 2004); ומושג ה"Near Group" (Yablonsky 1959). ניתן לראות דיון מסוג זה בחוסר פורמליות גם בפרסומים על תנועות חברתיות,⁹ חברויות,¹⁰ וולונטריזם¹¹ וארגונים שלא למטרות רווח.¹² עם זאת, ההגדרות שניתנו לחוסר פורמליות אינן ממצות ואינן מבחינות כראוי בינו לבין יסודות ארגוניים אחרים. במילים אחרות, יש להגדיר את המושג באופן מדויק יותר.

יש להזכיר שרעיון ה"בלתי פורמליות" כרפוס של סדר או ארגון נראה פרדוקסלי. "חוסר פורמליות" מתייחס בדרך כלל לרפיון קשרים, בעוד שסדר מתייחס לחוקים ולהסדרים. אולם אם המושג "סדר" יכול להתייחס לישויות חברתיות המכילות יסודות גמישים ואולי אף כאוטיים, אזי ניתן יהיה באותה מידה להשתמש בו כדי לתאר ארגונים בלתי פורמליים.

בהתבסס על הנאמר לעיל, ההבדל העיקרי בין ארגוניים פורמליים לאלה שאינם פורמליים אינו טמון במטרתם או באופן תפקודם, אלא בטבע הצפנים ההתנהגותיים העומדים בבסיסם. המונח צופן ("קוד") הוגדר כ"מערכת של מוסכמות חברתיות מפורשות" שבאמצעותן "נעשית ההמרה של הלא ידוע אל תוך הידוע" (Guiraud 1975: 41, 61). בעיני פרסונס (Parsons 1967: 357), צופן הוא מערך בסיסי של חוקים, אשר עומד ביסוד מוסכמות והתנהגויות קונקרטריות בשלושה מובנים: הוא מעניק משמעות, קובע אמת מידה ערכית ומשמש כמטבע חליפין. בזיל ברנשטיין (Bernstein 1975: 80-81) ואינו רוסי (Rossi 1983: 187-191) חושבים על צפנים כעל עיקרון לטרנספורמציה של סימנים, כלומר להצפנתם ופענוחם לכדי דפוסים של התנהגות.

מושג הצופן מתייחס לעקרונות העומדים בבסיס משמעותן של תופעות. בהתאם לכך, תופעות שבאופן קונבנציונלי נתפסות כזהות ניתן למקם בקטגוריות שונות מכיוון שיש להן צפנים שונים; לחלופין, תופעות הנתפסות כשונות תוכלנה להשתייך לאותו צופן. למשל, בעוד שבדרך כלל יסווגו כל המשחקים תחת אותה כותרת, ניתוח משחקים לפי צופניהם יוכל לגלות סוגים שונים, ולפי אותו היגיון, ניתן יהיה להגדיר סוג מסוים של משחק וסוג מסוים של ריקוד כפעילויות תואמות כל עוד הצפנים שלהם דומים. אם כן, ניתן לחשוב על צופן כעל מערך של עקרונות מוכללים אשר (א) מבנים את משמעות הפעולה; (ב) ניתנים לביטוי במגוון צורות התנהגותיות.

נראה שתנאים וארגונים פוסט-מודרניים מאופיינים על ידי צופן של בלתי פורמליות. הבנה זו נובעת ממחקרים על התנהגות של נוער ועל ארגוני נוער, שבהם בלתי פורמליות נוטה לפעול כעיקרון מנחה. הממדים הפנימיים המוזכרים תכופות במחקרים אלה הם אווירה נינוחה ויצירתית, התאגדויות של שווים (או עמיתים), ריבוי מטרות, מבנה דואלי ומורטוריום (Laqueur 1962; Boocock 1972; Coleman 1961; Eisenstadt 1971; Gottlieb et al. 1966). הסעיפים הבאים מציגים שמונה מרכיבים בסיסיים של צופן הבלתי פורמליות (לניתוח מעמיק יותר ראו Kahane 1975a).¹³

מרכיבי הצופן הבלתי פורמלי

כיוון ההשפעה	הגדרת הממד	הממד
בחירה חופשית מחזקת את עמדת המיקוח של צעירים כלפי המבוגרים ומעלה את הסיכוי להתאמה בין כושר והתעניינות אישיים לבין ההיצע של מסגרת חברתית – עובדה המחזקת מחויבות ערכית.	בחירה חופשית בכל הנוגע להצטרפות למסגרת, עזיבת המסגרת ופעילויות בתוכה, כך שה"מחיר" העתידי של הכרעות כאלה הוא מזערי.	1. וולונטריות
מאפשרת למספר רב של משתתפים בעלי שלל כישורים לתמרן בתחומי פעולה מגוונים ולהשיג הצטיינות, הערכה והישגים על פי כישוריהם.	מרחב גדול של תחומי פעילות ומיומנויות מגוונות, שוות ערך מבחינת החשיבות וההערכה החברתית.	2. רב-ממדיות
מאפשרת קבלת נורמות וערכים כלליים ומוסכמים (אוניברסליים) של התנהגות ("אל תעשה לחברך מה ששנא עליך").	מגע גומלין שמבוסס על יחסי שוויון או על שוויון ערך של משאבים ועל תיאום הדדי בפיתוח של עקרונות וציפיות, ללא אפשרות לכפייה.	3. סימטריה
מאפשר התנסות בדפוסים מנוגדים של התנהגות.	קיום בר-זמני של כמה מגמות שונות, כמו שיוכיות (ascription) והישגיות, תחרות ושיתוף פעולה.	4. דואליזם

לקראת תיאוריה של בלתי פורמליות והשלכותיה על הנעורים

הממד	הגדרת הממד	כיוון ההשפעה
5. מורטוריום	דחייה זמנית של מחויבויות והחלטות המאפשרת "ניסוי וטעייה" בטווח רחב, בתוך גבולות מוסדיים ומחוצה להם.	מאפשר התנסות במגוון רחב של תפקידים ומטלות, על הזכויות והחובות הכרוכים בהם, ובחינת אמיתות שונות לפני קבלת התחייבות.
6. מודולריות	הבניה אקלקטית של פעילות, בהתאם לנסיבות ולאינטרסים משתנים.	מפתחת גמישות התנהגותית ויכולת לאלתר ולהפיק תועלת ממצבים מזדמנים.
7. אינסטרומנטליות אקספרסיבית (או: כיוון הפגנתי וכיוון יוצרני משולבים).	שילוב פעילות מתוגמלת מיד, הפגנתית בעיקרה, ופעילות יצרנית, המכוונת בעיקר להשגת תוצאות בעתיד.	מגבירה את המשיכה ואת מידת ההשפעה של פעילויות למיניהן ומקדמת את היכולת לדחות סיפוקים מידיים.
8. סימבוליזם פרגמטי	ייחוס משמעות סמלית לעשייה או להמרה של סמלים במעשים.	מרחיב משמעות של סמלים והתנהגויות ועושה אותם מושאים להזדהות.

נפרט מעט את האפיונים של מרכיבי הצופן וחיבורם.

וולונטריזם. בחירה חופשית יחסית של מטרות או השתייכויות (Wolfenden and Wolgast 1978; Tocqueville 1954; Kahane 1986b). ככל שהוולונטריזם במצב נתון גדול יותר, כך עולה כוח המיקוח של המשתתפים ולא ניתן לכפות עליהם תנאים. פעילות וולונטרית מגבירה את המחויבות לערכים.

רב-ממדיות. רב-ממדיות באה לידי ביטוי בטווח רחב של פעילויות אפשריות השונות בתוכנן אולם שוות בערכן או בחשיבותן, כגון לימודים, ריקוד, ספורט, מחנאות, משחקים, מסיבות. במצבים רב-ממדיים יש לאנשים

מטרות שקולות פחות או יותר והזדמנויות שונות לבטא את האינטרסים שלהם ואת כישרונותיהם הסגוליים ולרכוש באמצעותם כוח ויוקרה. רב-ממדיות, לפיכך, פועלת לביסוס תחושת ערך עצמי.

סימטריה. מתייחסת ליחסי גומלין שלמשתתפים בהם יש משאבים שקולים למדי, ולכן תנועות החליפין מבוססות על הדדיות מאוזנת (Sahlins 1972: 147-148).¹⁴ לפיכך המשתתפים חייבים לתאם את ציפיותיהם (מבוסס על בלאו ולוי-שטראוס, 1964; Blau 1964). במילים אחרות, במצבים סימטריים אנשים אינם יכולים לכפות את תנאיהם על האחרים (בניגוד למערכות יחסים א-סימטריות, שבהן אין לצד החלש ברירה אלא לקבל עליו את התנאים של הצד החזק), כך שחייבת להיות קבלה משותפת של עקרונות התנהגות אוניברסליים. כמו כן, בתנאים של סימטריה נדרשת הסכמה הדדית לגבי ערכם של פריטי החליפין והיתרונות הכרוכים בחליפין לכל אחד מהצדדים. הסכמה כזו תיתכן רק אם ישנם ערכים אוניברסליים במונחים קאנטיאניים – כגון "עשה לחברך מה שאתה רוצה שייעשה לך". ערכים אוניברסליים כאלה מאפשרים לפתח אמון אישי ויחסים חוץ-חוויים, הנחוצים לכל פעולת חליפין חברתית (Durkheim 1949).¹⁵

דואליזם. מתייחס לקיומן הבורזמני של מגמות שונות ואף סותרות (ראו Nash 1984; Boeke 1953). כמו קולקטיביזם ואינדיווידואליזם או שיוכויות/הישגיות. במצב המאופיין בדואליזם, משתתפים בארגון יכולים להתנסות בנורמות חלופיות ולברור אילו מהן ליישם במגוון של מצבים, וכיצד.

מורטוריום. התנהגות שבה נדחות מחויבויות חברתיות, וסטייה זמנית מנורמות מקובלות היא לגיטימית (Erikson 1956: 5). אם נוסף נימה אקטיבית יותר להגדרה זו, נגדיר מורטוריום כמצב שבו ניסוי וטעייה הם לגיטימיים ואף זוכים לעידוד ואין הענשה על פעילויות "שגויות" מבחינה נורמטיבית. מורטוריום ממוקם על הרצף בין שני קצוות: מתרנות חסרת גבולות והתנהגות בגבולות מוגדרים לגמרי. במורטוריום מתאפשרת התנסות במגוון של תפקידים וחוקים. הוא מספק הקשר ומסגרת לפעילות, לפני שנעשית התחייבות ממושכת. באופן פרדוקסלי, דרך הרחבת טווח ההתנסות כך שיכלול סטייה מהנורמה, המורטוריום יוצר את התנאים להתפתחות התנהגות שהיא בו בזמן נורמטיבית וחדשנית.

מודולריות. עקרון סדר משתנה אד הוק: מודול הוא יחידה המוכלת בתוך עצמה, המסוגלת לבצע פעולה ללא תלות ביחידות האחרות. כל מודול מעוצב לשם מטרה ספציפית, וברגע שמילא את ייעודו הוא ניתן לפירוק.

ככזה, ניתן להוסיפו, להסירו או להזיזו, לפי הצורך. טבעו זה מכניס גמישות למערכת באופן כזה שמאפשר הסתגלות לסביבה המשתנה במהירות (Rice and Bishoprick 1971: 182). מערכת הנה מודולרית אם היא מורכבת מכמה יחידות או פעולות הניתנות להחלפה, שניתן לסדרן באופנים שונים. מודולריות מאפשרת למשתתפים לסגל במהירות את התנהגותם לנסיבות ולאינטרסים משתנים.

אינסטרומנטליזם אקספרסיבי. ההבחנה בין ההיבטים האקספרסיביים והאינסטרומנטליים בהתנהגות ובמשמעות האנושיות מוכרת זה מכבר בתחומי האנתרופולוגיה והסוציולוגיה. תורסטין ובלן דן בהיבטים האינסטרומנטליים של הפנאי (Veblen 1912); רות בנדיקט הבחינה בין חברות דיוניסיות ואפולוניות (Benedict 1934: 72). שני המחברים התמקדו בהבחנה בין אקספרסיביות לאינסטרומנטליזם יותר מאשר בבחינת האפשרות למזג בין השניים. אינסטרומנטליזם אקספרסיבי מתייחס לפעולות המבוצעות הן כמטרה בפני עצמה והן למען השגת יעדים עתידיים – או, בניסוח שונה, פעילויות המכוונות בזמן לסיפוקים מידיים ולרווחים עתידיים. שילוב זה, המחבר בין סיפוק מידי לבין סיפוק נדחה, משפר את יכולת הביצוע של אנשים במטלות ארוכות טווח ומגדיל את מספר התמריצים.

סימבוליזם פרגמטי. אחת ההגדרות של אדם היא יצור סמלי (Cassirer 1974) (*homo symbolicus*); כלומר, ניתן להבין את טבעם של בני אדם דרך ניתוח המסגרות המושגיות או הסמליות שבהן הם משתמשים. ניתן לנתח סמלים כמבני חוויה תרבותיים בלתי תלויים, או לפי האופן שבו הם מתייחסים לפעולה (Warner 1978; Sperber 1975; Geertz 1973: 91-94). בהקשר הבלתי פורמלי, סמלים ופעולות קשורים אלו באלו: סמלים מתורגמים למעשים, או שלמעשים מיוחסת חשיבות סימבולית.¹⁶ כך מורחבת משמעות ההתנהגות האנושית.

האינטראקציה בין מרכיבי הבלתי פורמליות

מרכיבי הקוד הבלתי פורמלי פועלים יחד ליצירת מסגרת פתוחה, כך שהמשתתפים בה יכולים להבנות את אמונותיהם ואת האינטרסים שלהם בדרך אותנטית. סימטריה מאפשרת מעברים בין חוקי התנהגות פרטיקולריסטיים (או אגוצנטריים, כמונחים של פיאז'ה) לחוקי התנהגות אוניברסליים. המשתתפים לומדים כיצד לפעול בהדדיות – כלומר הם לומדים לסגל את ציפיותיהם

לאחרים, בהתאם לעקרונות מוכללים. רבי־ממדיות תורמת לסימטריה בכך שהיא מאפשרת למשתתפים לבטא את עצמם ולהשיג סטטוס במגוון דרכים. זמינותן של ספרות פעילות רבות השקולות בערכן מאפשרת למשתתפים לבחור את אופני הביטוי שלהם ולפתח זהויות וקריירות בקצב המתאים להם ובתחומים שבהם הם מוכשרים. כמו כן, רבי־ממדיות מספקת למשתתפים הזדמנויות לחוות סוגים שונים של תפקידים וחוקים ולפרשם בדרכם שלהם. הדואליזם הסטרוקטורלי מספק את ההזדמנות לבחון את האוריינטציות והתפקידים השונים הללו, והוולונטריות מבטיח בחירה חופשית של ניסיונות אלו. מורטוריום מעודד את המשתתפים לבחון את התנהגותם לפני ביצוע כל החלטה, במחיר נמוך יחסית. טבעם המודולרי של מוסדות בלתי פורמליים מאפשר להתאים את הבחירות באופן גמיש לנסיבות. סימבוליזם פרגמטי מבטיח כי לכל בחירה תהיה משמעות במישור החברתי/או הפרטי. לבסוף, משמעויות ארוכות טווח מקושרות למשמעויות קצרות טווח באמצעות טבעם האקספרסיבי־אינסטרומנטלי של גופים בלתי פורמליים.

משמעותם של הקשרים בלתי פורמליים

להקשרים חברתיים המבוססים על הקוד הבלתי פורמלי ישנו הפוטנציאל להעניק משמעות לאירועים. ראשית, הקשרים בלתי פורמליים ממסדים מצבים לימינליים ומפחיתים תופעות של שוליות. שנית, הם מקדמים יצירה של זהויות דיפוזיות, כך שפרטים מסוגלים לבטא בלבול וספקות ולהתמודד עמם. שלישית, הם מעודדים התפתחות תפקידי שיתוף (ראו Coleman 1990). רביעית, הם תורמים להתפתחות של מחויבות לערכים, חוש צדק ואמון. ולבסוף, בהקשרים בלתי פורמליים, רבים הסיכויים לביטוי חופש וספונטניות, ולפיכך אותנטיות, ולהפיכתם לדבר שבשגרה. נדון בקצרה בכל אחת מהנקודות הללו.

מיסוד של לימנליות

בעקבות ארנולד ואן גנפ (Van-Gennep 1960) וויקטור טרנר (Turner 1974; 1985), לימנליות מוגדרת כמצב שבו פרטים מוצאים את עצמם בתוך ובין שתי קטגוריות חברתיות או יותר. למטרותינו אנו, פירוש הדבר שההקשר הבלתי פורמלי מאפשר לאנשים צעירים (וככל הנראה לקבוצות נוספות) להתמודד עם המעמד השולי שלהם ולחיות בתוך עולמות שונים (מבוגרים וילדותיים) בה

בעת, לחוש שייכים לשני העולמות בעת ובעונה אחת ולא כמי שמצויים בריק שביניהם. הפיכתה של לימינליות לתופעה קבועה אצל אנשים צעירים היא התפתחות פוסט-מודרנית ייחודית.

במצבים לימינליים, אנשים יכולים לנהוג בה בעת בהתאם לנומרות ולאנטי-נומרות, או למבנה ולאנטי-מבנה, כפי שמכנה זאת טרנר (2004). העובדה שהפרטים משתייכים בעת ובעונה אחת לסדר הקיים (שעבור אנשים צעירים הוא הסדר של המבוגרים) וגם חורגים ממנו מאפשרת להם לנהוג באופן חופשי וניסיוני. לימינליות פוסט-מודרנית, אם כן, מעניקה לפרטים מרחב ממוסד המאפשר להם להתמודד עם ההגבלות והלחצים הכרוכים במורכבות חברתית ועם השינויים המהירים המאפיינים את החברה הפוסט-מודרנית.

זהות דיפוזית

רוב החוקרים רואים בנעורים תקופה המיועדת לפיתוח של זהות מוגדרת ומגובשת (Erikson 1968; 1982; Elder 1975; Cote and Levine 1987). עבור אריק אריקסון, הנעורים הם שלב הכרחי בגדילה, שבו מתרחש מעבר ממצב של זהות דיפוזית (או בלבול זהות) למצב של אינטגרציה (1977; 1982). הוא מתאר זאת כתהליך של "אילוץ האינדיווידואל הצעיר לבצע בחירות והחלטות, לעתים קרובות אנטגוניסטיות" (1968: 155). על פי האסכולה האריקסוניאנית, זהו תהליך דיאלקטי שבסופו זהות מרדנית או סוטה של נוער משנה את צורתה והופכת לרפוס קונפורמיסטי של זהות.

דומה שבתנאים הפוסט-מודרניים גישתו של אריקסון בעייתית מאוד – טרנספורמציה של זהות חוזרת ללא הרף במהלך החיים, כך שגיבוש הזהות הופך לתהליך נזיל. במילים אחרות, הזהות ה"נורמלית" בתנאים פוסט-מודרניים מצטיירת כ"מפוזרת" או "קורפורטיבית".¹⁷ אפילו אריקסון מציין ש"זהות דיפוזית באה לידי ביטוי כאשר האדם הצעיר מוצא את עצמו חשוף לשילוב של חוויות הדורשות ממנו התחייבויות נוגדות בו-זמנית" (1968: 166). היות שזהו מצב שכיח בחברה המודרנית, מיסודו של בלבול כזה נראה "נורמלי". למעשה, חלק ניכר מהמחקר שנערך לאחרונה על התפתחות מוסרית, פוליטית וכלכלית, באמצעות סקרים שנערכו בקרב בני נוער, מצא דפוסים בלתי עקביים ומנוגדים של זהות ותפיסה של המציאות (Luhmann 1998; Modell 1989; Furth 1980; Furnham and Gunter 1989).

הקשר בלתי פורמלי מאפשר לפרטים לערוך שינויים מתמשכים במרכיבים

הבסיסיים של זהותם ולהוסיף מרכיבים חדשים. באופן ספציפי יותר, מורטוריום מספק הזדמנויות לחוות חוויות סותרות; רבי-ממדיות מאפשרת קיום בו-זמני של זהויות מרובות; ומודולריות מאפשרת לפרטים להבנות (ולהבנות מחדש) את הזהויותיהם החברתיות והאישיות.

התפתחות מושגי תפקוד ניידים

מורטוריום מתואר לעתים קרובות במונחים של נטילת תפקידים ויצירתם, כך שבאמצעותו פרטים מרחיבים את תפקידיהם החברתיים ומשנים את האוריינטציות שלהם (Erikson 1968: 163; Mead 1967; Gordon 1972; Flavell 1968). ראשית, פרטים חורגים ממספר התפקידים הנתון, ונוטלים או יוצרים לעצמם תפקידים חדשים (כמו זה של התלמיד או העובד). שנית, סוגי התפקידים משתנים במהלך ההתפתחות; למשל, חל מעבר מתפקידים אחראיים פחות לתפקידים אחראיים יותר או מתפקידים משפחתיים לתפקידים חברתיים. שלישית, במהלך תזוורת אלה, פרטים חווים שינוי מוגבר של אוריינטציות – למשל מעבר מאוריינטציות פרטיקולריסטיות לאוניברסליות או מייחוסיות להישגיות. יתרה מזאת, הם לומדים כיצד להשתמש באוריינטציות ובתפקידים באופן סלקטיבי, בהתאם למצבים ולאינטרסים משתנים. דרך תהליך זה של פיתוח תפקידים, אנשים לומדים כיצד לפעול במשולב וכיצד לבצע בו בזמן מספר רב של תפקידים שאינם תואמים ולדאוג לאינטרסים ולזכויות בתחומי אחריות שונים ומגוונים (Turner 1990; Coleman 1990: 541; Cerny 1990; Biddle 1986).

תנאים בלתי פורמליים מהווים מערך שבו ניתן ללמוד ולחזק מודלים של תפקידים כאלה, בעיקר בשל הרכיבים הרבי-מדדיים, הדואליים והמודולריים שלהם המספקים מגוון הזדמנויות לפתח אוריינטציות ותפקידים מגוונים.

מחויבות לערכים, חוש צדק ואמון

בשל טבעם הוולונטרי והסימטרי, הקשרים בלתי פורמליים נוטים לעודד התפתחות של מחויבויות ערכיות אוניברסליות. מחויבות היא נכונות להשקיע במשימה מסוימת ולשלם מחיר, אם נדרש, עבור השקעה זו. מחויבויות ערכיות המבוססות על עקרונות אוניברסליים ("אל תעשה לחברך מה ששנא עליך") ועל ציפיות ארוכות טווח חורגות ממצבים ספציפיים ומאינטרסים מקומיים (Parsons 1968: 143).

הסבירות להיווצרותם של עקרונות אוניברסליים היא הגבוהה ביותר במערכות יחסים וולונטריות וסימטריות, שבהן אף אחד מהצדדים אינו יכול לכפות את תנאיו על האחר. בתנאים של שינוי מהיר ומורכבות חברתית, מחויבויות כאלה יוצרות אמון בסיסי במגעים אנושיים. אמון קשור בתחושת הביטחון במערכות יחסים הדדיות, בקיום הבטחות וכאי-הפרה של כללים (Selznick 1969; Gambetta 1990; Coleman 1990: 28; Barber 1983: 7). הוא מעודד אמונה בקיום הבטחות והיצמדות ל"כללי המשחק", אפילו בכפוף לתנאים ולאינטרסים משתנים.

לבסוף, המבנה הבלתי פורמלי מעודד חוש צדק, שכן הוא מספק לצדדים המעורבים הזדמנויות שוות לבטא את עצמם בהתאם לכישרונותיהם ולרצונותיהם. כפועל יוצא מכך, הצדדים מקבלים תגמול לפי הישגיהם באותם תחומים שבהם הם מוכשרים. לפיכך חלוקת התגמולים נוטה להיות הוגנת אף היא, כך שכל הצדדים מפיקים את הרווח הגדול ביותר תוך שמירה על האינטרסים שלהם ועל נטיותיהם (לניתוח נוסף ראו Simon 1991: 93-122; Sabbagh et al. 1994; Jasso 1983).

תחושת חופש, ספונטניות ואותנטיות

בלתי פורמליות מספקת מערך עשיר בתחושת חופש ופעולה ספונטנית.¹⁸ כאשר המשתתפים רשאים להסתמך על משאביהם כדי לממש את מטרותיהם ותשוקותיהם, סביר מאוד שתתפתח אותנטיות. בהקשר זה, התנהגות אותנטית מתייחסת לביטויים מקוריים ונאמנים של ה"עצמי" הפנימי, תוך כדי הבאתן בחשבון של תשוקותיהם של אחרים. אותנטיות אינה התנהגות נטולת ערכים, כי אם ביטוי ייחודי של רגישויות, העדפות ונטיות אישיות אשר הנן עקביות עם ערכים אוניברסליים (במובן הקאנטיאני).

אותנטיות מצריכה חופש בקבלת החלטות, וזה בתורו מתאפשר רק לאחר כינונם של ערכים אוניברסליים (Allison 1991: 25). עם זאת, חופש בחירה הוא תנאי הכרחי אך לא מספיק לאותנטיות. כל טווח הרכיבים הבלתי פורמליים (כגון הזדמנויות רב-ממדיות, מורטוריום וסימטריה) המאפשר לבטא את החופש ולהוציאו לפועל דרוש לשם היווצרותה של התנהגות אותנטית.

תנאים אופטימליים לצמיחה של בלתי פורמליות

כאילו תנאים הסיכוי להיווצרותם של מוסדות והתנהגויות בלתי פורמליים הוא הגבוה ביותר? ברמת המקרו, נראה שישנם חמישה תנאים כאלה: (א) כאשר פרדיגמות תרבותיות בסיסיות עוברות שינוי מהיר; (ב) בעת התגברותה של מורכבות מבנית; (ג) כאשר פלורליזם נובע מתוך היעדר קריטריון ברור להערכה; (ד) ככל שהמערכת הפוליטית פתוחה יותר; (ה) ככל שהרווחה הכלכלית גדולה יותר (אז יש די משאבים להפעלת סידור כה יקר כמו ארגון בלתי פורמלי).

תנאים אלה יוצרים אינטרסים להבניית הקשרים נזילים לשם התמודדות עם מציאות מגוונת ונתינת משמעות למציאות זו בתנאים של שינוי מהיר (בהתייחס לחוקי המשחק ולהסדרים הממסדיים). אנשים צעירים כבולים פחות לסדר הקיים, ולפיכך גדול הסיכוי שיבנו ארגונים שבהם מושג ה"סדר" הוא גמיש וייטלו בהם חלק (במילים אחרות, הקשרים המבוססים על אי-פורמליות). גם מורכבות מבנית מחלישה את אופי הסדר הקיים ואת סמכותו. בה בעת, תהליכי פלורליזציה ודמוקרטיזציה נוטים להגביר שאיפות, אבל הזדמנויות ממשיות מאחרות לבוא ויוצרות מתחים בקרב אנשים צעירים. פעמים רבות, מסגרות בלתי פורמליות פועלות לצמצום פער זה.

מרגע שכוננו מסגרות בלתי פורמליות הן מסגרות לעצמן היגיון התפתחותי משלהן. רכיבים בלתי פורמליים חזקים יכולים לעמוד כנגד לחצים חיצוניים וכנגד תהליכים פנימיים של "אוליגרכיזציה" ובירוקרטיזציה. בניגוד לכך, רכיבים בעלי עוצמה חלשה חושפים ארגונים ללחצים חיצוניים כמו גם לאינטרסים פנימיים שעשויים לצמצם את כושר עמידותם.

סיכום: תופעת הבלתי פורמליות

תופעת הארגונים או התרבויות הבלתי פורמליים שכיחה למדי בעולם הפוסט-מודרני. זו תגובה חברתית נזילה לשינוי מהיר ולמורכבות, אשר מגבירה את הסיכויים לחיים בעלי משמעות בעולם כאוטי. כפי שהציע אלכסיס דה טוקוויל (Tocqueville) לפני כ-150 שנה, עליית המשטרים הדמוקרטיים והכלכלה המודרנית תלויה בקיומן של פעולות יזומות בלתי פורמליות ובאגודות וולונטריות. אף על פי כן, טבעה של הבלתי פורמליות כמעט ולא הוגדר. פירוט האופי והממדים של הבלתי פורמליות מאפשר להבין ולהסביר את ההתנהגות השפויה בעולם הפוסט-מודרני.

במאמר הנוכחי הצגנו מסגרת מושגית כללית של בלתי פורמליות, תוך כדי התאמתה לנוער. במסגרת זו ניתן להשתמש במגוון של פרדיגמות, כמו הגישות הפונקציונליות-סטרוקטורליות, הסימבוליות, הקונפליקטואליות, הפנומנולוגיות, הרציונליות והפרשניות (ראו Rossi 1983).

למשל, מזווית ראייה פנומנולוגית, מבנים בלתי פורמליים מהווים הקשר שבו אנשים צעירים יכולים להבנות ולהמציא את מושגי המציאות שלהם באופן חופשי (לעתים בדרכים נאיביות). סביר ביותר שתהליכי קבלת החלטות רציונליים ואוטנטיים יעלו במצבים בלתי פורמליים, מכיוון שהללו משוחררים יחסית, הן מעכבות ארגוניות פנימיות והן ממגבלות חיצוניות (Elster 1989: 40 ff.). כמו כן, מוסדות בלתי פורמליים מהווים מערך פתוח שבו פרטים יכולים לפרש מגוון חוויות בהתאם לאינטרסים שלהם ולהבנות את השקפות המציאות המיוחדות להם. במובן זה, הקשרים בלתי פורמליים הם מוסדות פרשניים, שבהם חוויות מקבלות משמעות, ומתרחש בהם תהליך של בניית העדפות ערכיות (Silverman 1991; Geertz 1973: 91-92; Blumer 1969).

למסגרת התיאורטית המוצגת כאן יש השלכות ויישומים רחבים, בשינויים קלים. כך למשל הצופן הבלתי פורמלי עשוי לשמש לניתוח של תאגידים כלכליים, של מפלגות פוליטיות וקבוצות אינטרסים, של ארגונים וולונטריים ושל בתי ספר. עם זאת, הדוגמה הטיפוסית ביותר היא תנועת הנוער – אולי זו שהמציאה את הקוד הבלתי פורמלי.

יש להגיש שהצופן הבלתי פורמלי עומד כשלעצמו ואינו היפוך של צופן פורמלי; אין הוא מסגרת ביורוקרטית חלשה או רשת רופפת. יתרה מזאת, הוא מתקיים לעתים קרובות במסגרת חברתית בעלת צפנים פורמליים (ביורוקרטיים), פרופסיונליים וראשוניים (כלומר אלה המאפיינים קבוצות קטנות) (Kahane 1988). צירוף הצפנים בפרופילים שונים נותן את המהות של ארגון, קהילה, עדה, תנועה וכדומה, ומסביר את דפוסי פעילותם והשפעתם. בהקשר של נעורים פוסט-מודרניים, נראה שהגישה המוצגת כאן משלימה בחלקה ומחליפה בחלקה תיאוריות מקובלות. ישנן שלוש תיאוריות עיקריות מקובלות ביחס לנעורים:

1. תיאוריה של התבגרות, קונפליקטים, סערות ומתחים כתהליך דיאלקטי, הנע ממרד עד לקונפורמיות תוך כדי גיבוש זהות.
2. תיאוריות של תת-תרבות נעורים הממסדת ונותנת מסגרת בתקופת ההתבגרות. זו תרבות אשר בעיקרה שונה מהמקובל, נוגדת אותו ואף סוטה ממנו, אולם בסופו של דבר חולפת עם ההתבגרות.

3. תיאוריות של קבוצות נוער וחבורות עמיתים כחברות של תמיכה וגיבוש מצד אחד ושל בניית מכניזמים של מעבר מילדות לבגרות מצד שני. ייחודן של חבורות אלה בכך שהן תלויות במבוגרים ובו בזמן ממסדות כביכול אוטונומיה וחרیגה זמנית מנורמות מקובלות.

שלוש התיאוריות יכולות להתמודד רק באופן חלקי עם תופעות הנועורים הפוסט-מודרניות. התיאוריה של ההתבגרות אינה יכולה להסביר את הארכת הנועורים ומיסודם עד גילים מאוחרים מאוד, או את התפתחות הזהות הדיפוזית, המשתנה תדיר, אצל בני הנועורים. תיאוריית התתרבות מתעלמת מהעובדה שהתתרבויות של הנועורים הפכו מתרבויות שוליות לתרבויות מרכזיות ויציבות שהכול מבקשים להיספח אליהן.

תיאוריית קבוצות העמיתים אינה מביאה בחשבון את המבנה הפנימי של הקבוצות, אשר נע מקבוצות ראשוניות – קבוצות לחץ וקונפורמיות – ועד קבוצות בלתי פורמליות המבוססות על וולונטריות, סימטריה ומורטוריום. ההבדל בין הקבוצות האלה מסביר צורות שונות והשפעות חברתיות שונות (ראו Kahane 1997).

לסיכום, נראה שהתיאוריות הללו אינן יכולות להסביר חלקים גדולים של התנהגות הנוער הפוסט-מודרני, בעיקר במה שנוגע להפיכת הנועורים לתרבות התייחסות דומיננטית, לרבות ההיבטים הכאוטיים והאנטי-נורמטיביים שלה (בכלל זאת תרבות רוק, סמים, אלימות וכדומה). לעומת זאת, התיאוריה של הבלתי פורמליות מאפשרת להבין תופעות אלה ולראותן כצורות של חיפוש משמעות ובניית סדר גמיש ופתוח בעולם כאוטי.

הערות

1. מאמר זה מבוסס על פרק 2 בספרי (Kahane 1997). אני מודה לרות נופך על התרגום והעריכה.
2. ברמת המיקרו, נעשה קישור בין חוסר סדר לבין חוסר ודאות חברתי והאפשרות לפעולה שעברה רציונליזציה (ראו Coleman 1990; Kahaneman et al. 1982).
3. תיאורטיקנים קלסיים טוענים שמיסוד הכאוס הוא אפשרי בשל עלייתם של מכניזמים כמו דמוקרטיה, סירקולציה של אליטות וכלכלת שוק (Schumpeter 1947; Pareto 1966; Mosca 1939).
4. הספרות על תהליכי מודרניזציה נרחבת ומקיפה מגוון פרספקטיבות (קולוניאליות וילידיות) ופרידגמות (מבניות, קונפליקטואליות ופנומנולוגיות) (ראו למשל Johnson 1983; 1991; Hafercamp and Smelser 1992; Eisenstadt 1978; Berger et al. 1973; Mann 1986; Polanyi 1957). ספרות זו מקשרת בין תהליכי מודרניזציה כמו פיתוח

לקראת תיאוריה של בלתי פורמליות והשלכותיה על הנעורים

- כלכלי, עיור, תיעוש וביורוקרטיזציה (Mann 1986; Polanyi 1957) ובין ביטויים חברתיים ואינדיווידואליים כמו ניכור, בדידות, אינ-אונים, חרדות ולחצים. ביטוי ספרותי לרגשות מודרניים אלה אפשר למצוא למשל אצל קפקא (Kafka 1947) ואורול (Orwell 1961).
5. כפי שציין פול ג'ונסון (Johnson 1983), מגמות אלה מבטאות שינוי מוסדי וגם מהפכה בטבע הרעת (המרעית, הפילוסופית, האידיאולוגית והרתית).
6. דייויד אפטר, למשל, ראה באנרכיזם מכשול במעבר מנעורים לבגרות: "אנרכיזם כתרבות-נגד של הנעורים הוא תופעה מבנית השונה מהותית מקודמותיה. הדבר נכון אף יותר מכיוון שלמרות התכווצות אורך חיי הרור, תקופת הנעורים מתרחבת [...] אנרכיזם משמעו מורטוריום ללא גבולות" (Apter 1971: 8).
7. רוב ההיסטוריונים הזניחו את ההבחנה בין ביטויי נעורים במאה ה-20 ובין ביטויים כאלה בתקופות קודמות (ראו למשל Shahar 1990; Krausman-Ben-Amos 1994).
8. במושגים סטרוקטורליים, קבוצות כאוטיות נבדלות מקבוצות בלתי פורמליות בכך שהן מבוססות על חזיוקים ועונשים מידיים ובכך שהן מכוננות שליטה באמצעות לחצים וכפייה קולקטיביים. לכן הן אינן מותירות אלא מקום מועט לחופש ולספונטניות.
9. מושג ה"תנועה" הוגדר לאחרונה כ: (א) רשת של מגעים בלתי פורמליים; (ב) אמונות משותפות וסולידריות; (ג) פעילות קולקטיבית בנוגע לעניינים קונפליקטואליים; (ד) פעולה המתנהלת בעיקרה מחוץ לשגרה מוסדית (ראו גם Diani 1992: 7-11; Alberoni 1984; Bright and Harding 1984; Eyerman and Jamison 1991; Melucci 1985; 1989; Misztal 1988; Rucht 1991; Zald and McCarthy 1987). ישנם סוגי תנועות אשר הנם בלתי פורמליים יותר מאחרים. נזכיר כאן שקבוצות מחאה הן קטגוריה מיוחדת: מחאה אינה מרכיב הכרחי בתנועה.
10. ר' אצומי (Atsumi 1989: 133) מציע כמה מאפיינים לידידות, ובהם שוויון, אינטימיות, אמון, וולונטריזם, חיבה והדדיות.
11. למרות ריבוי הסוגים, אפשר לאפיין את רוב הארגונים הוולונטריים כשילוב של יסודות פורמליים, פרופסיונליים ובלתי פורמליים בפרופילים למיניהם (Kahane 1988: 1986a).
12. דרוקר (Druker 1989: 90) מצביע על הבלתי פורמליות בארגונים ללא מטרות רווח (כמו צבא הישע או ה-Girl Scouts) ומציע להביא בחשבון את תכונותיהם בניתוח של ארגונים מודרניים בעלי אוריינטציה רווחית.
13. מסגרת תיאורית זו מאפשרת לנו להבנות פרופילים שונים של תרבויות נעורים, הנעות בטווח שבין בלתי פורמליות מזערית למרבית ובין עקביות רבה לחוסר עקביות באינטנסיביות של המרכיבים הבלתי פורמליים. פרופילים דינמיים כאלה מותנים בנסיבות ובאינטרסים משתנים.
14. עקרון ההדדיות נחשב מרכזי בכל מגע חברתי ומחויבות חברתית (Levi Strauss 1964: 170; Gouldner 1960: 80-81), והוא תנאי הכרחי למיסוד. כשיש פער כוחות גדול בין הצדדים, הדדיות עשויה להיחשב יעילה, אך לא בהכרח הוגנת; בתנאים כאלה קטן הסיכוי למיסוד קבוע. לעומת זאת, בהתקיים "הדדיות מאוונת" אין שום צד יכול להשתמש ביתרונו לשם כפייה; לפיכך אם מתבצעת עסקת חליפין, היא נחשבת הוגנת. כאשר חוקים נתפסים כהוגנים יש אמונה בלגיטימיות שלהם וישנה סבירות גבוהה שימוסדו יופנמו (Selznick 1969: 18-26; Sahlins 1972: ch. 5; Parsons 1951: 51). (Eisenstadt 1968).

הסדר החברתי והקוד הבלתי פורמלי

15. מה שאנו מכנים "אמון בסיסי" קשור קשר הדוק למה שכינה דורקהיים יסודות "לא-חזויים" בהתנהגות. וכך הוא מגדיר יסודות כאלה: (א) חוקים אוניברסליים לא-תלויים ש"מבנים הדדיות של זכויות וחובות"; (ב) תנאים ש"קשורים למעמד האישי שלנו וכרוכים בעובדות שהן מחוץ לשליטה רצונית" (Parsons 1967: 6; Durkheim 1949: 207).
16. הגדרת הפרגמטיזם כאן נסמכת על זו של הפילוסוף צ'רלס פירס (Peirce 1958).
17. מסקנה זו נגזרת ממחקרים ערכניים (Marcia 1980; Kroger 1989; Cote and Levine 1987; Adams et al. 1992).
18. מושג החופש נדון בהרחבה באופן פילוסופי, אך כמעט ולא זכה להתייחסות סוציולוגית (ראו Taylor 1985; Ortege y Gasset 1946; Neuhauser 1993; Fellman 1959; Chaitanya 1961; Bowker 1970; Allison 1991; Adler 1976). "ספונטניות" מוגדרת כהתנהגות המבוססת על מרווחי זמן קצרים בין הגיית הפעולה ובין ביצועה, דבר שכרוך לעתים קרובות בפעולה רגשית ואימפולסיבית (Rosenthal and Schwartz 1989: 39-40).

מקורות

- טרנר, ויקטור. 2004. התהליך הטקטי, מבנה ואנטי-מבנה. תל אביב: רסלינג.
- פרויד, זיגמונד. 2009. תרבות בלא נחת. תל אביב: דביר.

- Adams, Gerlad R., Gullotta, Thomas P., and Raymond Montemayor. 1992. *Adolescent Identity Formation*. Newbury Park: Sage.
- Adler, Mortimer J. 1961. *The Idea of Freedom*, 2 vols. Garden City, NY: Doubleday.
- Alberoni, Francesco. 1984. *Movement and Institution*. New York: Columbia University Press.
- Allison, Henry E. 1991. *Kant's Theory of Freedom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Apter, David E. 1971. "The Old Anarchism and the New: Some Comments". In: D.E. Apter and J. Joll (eds.), *Anarchism Today*. London: Macmillan, pp. 1-13.
- Atsumi, R. 1989. "Friendship in Cross Cultural Perspective". In: Y. Sugimoto and R. E. Mauer (eds.), *Constructs for Understanding Japan*. London: Routledge, pp. 130-153.
- Barber, Bernard. 1983. *The Logic and Limits of Trust*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Beetham, David. 1987. *Bureaucracy*. Milton Keynes: Open University Press.
- Benedict, Ruth. 1934. *Patterns of Culture*. Boston: Houghton, Mifflin.
- Berger, Peter, Thomas Luckmann. 1966. *The Social Construction of Reality: A Treatise of Sociology of Knowledge*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Berger, Peter, Berger, Brigitte, and Hansfried Kellner. 1973. *The Homeless Mind*. New York: Vintage Books.

לקראת תיאוריה של בלתי פורמליות והשלכותיה על הנעורים

- Bernstein, Basil B. 1971-1990. *Class Codes and Control*. London: Routledge.
- Biddle, B. J. 1986. "Recent Developments in Role Theory". *Annual Review of Sociology* 12: 67-92.
- Blau, Peter M. 1964. *Exchange and Power in Social Life*. New York: Wiley.
- Blumer, Herbert. 1969. *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Boeke, J. H. 1953. *Economics and Economic Policy of Dual Societies as Exemplified by Indonesia*. Haarlem: Tjeenk-Willink.
- Boocock, Shane. 1972. *An Introduction to the Sociology of Learning*. New York: Houghton Mifflin.
- Bowker, Gordon (ed.). 1970. *Freedom: Reason or Revolution?* London: Routledge.
- Bright, Charls, and Susan Harding (eds.). 1984. *State Making and Social Movements: Essays on History and Theory*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Bunt, Sidney J., and Ron Gargrave. 1980. *The Politics of Youth Clubs*. Leicester: National Youth Bureau.
- Cassirer, Ernst. 1974 (1944). *An Essay on Man*. New Haven: Yale University Press.
- Cerny, Philip G. 1990. *The Changing Architecture of Politics*. London: Sage.
- Chaitanya, Krishna. 1976. *The Psychology of Freedom*. Bombay: Somaiya Publications.
- Coleman, James S. 1961. *The Adolescent Society: The Social Life of the Teenager and its Impact on Education*. New York: The Free Press.
- _____. 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Coser, Lewis A. 1956. *The Functions of Social Conflict*. Glencoe IL: The Free Press.
- Cote, James E. and Charles Levine. 1987. "A Formulation of Erikson's Theory of Ego Identity Formation". *Developmental Review* 7: 273-275.
- Dahrendorf, Ralf. 1985. *Law and Order: The Hamlyn Lectures*. London: Stevens & Sons.
- Diani, Mario. 1992. "The Concept of Social Movement". *The Sociological Review* 40: 1-25.
- Druker, Peter E. 1989. "What Business can Learn from Non-Profits". *Harvard Business Review* 67: 88-93.
- Dunphy, Dexter C. 1963. "The Social Structure of Urban Adolescent Peer Groups". *Sociometry* 26: 230-246.
- Durkheim, Emile. 1949. *The Division of Labor in Society*. Tran. J. M. Spaulding and G. Simpson. Glencoe IL: The Free Press.
- Eisenstadt, Shumel N. 1968. "Social Institutions". In: *Encyclopedia of the Social Sciences*. New York: Macmillan, pp. 409-429.

הסדר החברתי והקוד הבלתי פורמלי

- _____. 1971 (1956). *From Generation to Generation: Age Groups and Social Structure*. New York: The Free Press.
- _____. 1978. *Revolution and the Transformation of Societies*. New York: The Free Press.
- _____. 1983. *Tradition, Change and Modernity*. New York: Wiley
- Elder, Glenn H. 1975. "Adolescence in the Life Cycle". In: S. E. Dragastin and G. H. Elder (eds.), *Adolescence in the Life Cycle*. New York: Wiley, pp. 49-80.
- Elster, Jon. 1989. *The Cement of Society: A Study of Social Order*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Erikson, Erik H. 1956. "Ego Identity and the Psychosocial Moratorium". In: H. L. Witner and R. Kotinsky (eds.), *New Perspectives for Research in Juvenile Delinquency*. Washington, DC: U.S. Department of Health, Education and Welfare.
- _____. 1968. *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.
- _____. 1977 (1950). *Childhood and Society*. New York: Norton.
- _____. 1982. *The Life Cycle Completed: A Review*. New York: Norton.
- Eyerman, Ron, and Andrew Jamison. 1991. *Social Movements: A Cognitive Approach*. Cambridge MA: Cambridge Polity Press.
- Fellman, David. 1959. *The Limits of Freedom*. New Brunswick NJ: Rutgers University Press.
- Fine, Garry A. 1984. "Negotiated Orders and Organizational Cultures". *Annual Review of Sociology* 10: 239-262.
- Flavell, John H. 1968. *The Development of Role-Taking and Communication Skills in Children*. New York: Wiley.
- Freud, Sigmund. 1962 (1910). *Civilization and its Discontents*. New York: Norton.
- Furnham, Adrian, and Barry Gunter. 1989. *The Anatomy of Adolescence: Young Peoples' Social Attitudes in Britain*. London: Routledge.
- Furth, Hans G. 1980. *The World of Grown-Ups: Children's Conceptions of Society*. New York: Elsevier.
- Gambetta, Diego (ed.). 1990. *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Gordon, C. 1972. "Role and Value Development Across the Life Cycle". In: J.A. Jackson (ed.), *Roles*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 65-105.
- Gottlieb, David, Reeves, Jon, and Warren D. Tenhouten. 1966. *The Emergence of Youth Societies*. New York: The Free Press.
- Granovetter, Mark. 1982. "The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited". In: P. Marsden and M. Lin (eds.), *Social Structure and Network Analysis*. Beverly Hills: Sage, pp. 105-139.

לקראת תיאוריה של בלתי פורמליות והשלכותיה על הנעורים

- Gouldner, Alvin W. 1960. "The Norm of Reciprocity: A Preliminary Statement". *American Sociological Review* 25: 161-178.
- Guiraud, Pierre. 1975. *Semiology*. London: Routledge.
- Hall, Richard H. 1972. *Organizations: Structure and Process*. Englewood Cliffs NJ: Prentice-Hall.
- Haferkamp, Hans, and Neil J. Smelser (eds.). 1992. *Social Change and Modernity*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Harwood, John. 1995. *Eliot to Derrida: The Poverty of Interpretation*. Basingstoke: Macmillan.
- Himmelweit, H. T. and G. Gaskell (eds.). 1990. *Societal Psychology*. Newbury Park: Sage.
- Jasso, Guillermina. 1983. "Fairness of Individual Rewards and Fairness of the Reward Distribution". *Social Psychology Quarterly* 46: 185-199.
- Johnson, Paul. 1983. *The History of the Modern World from 1917 to the 1980s*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- _____. 1991. *The Birth of the Modern World Society, 1815-1830*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Kafka, Franz. 1947. *The Castle*. New York: Harper Collins.
- Kahane, Reuven. 1975a. "Informal Youth Organizations: A General Model". *Sociological Inquiry* 45: 17-28.
- _____. 1986a. "Informal Agencies of Socialization and the Integration of Immigrant Youth into Society: An Example from Israel". *International Immigration Review* 20: 21-39.
- _____. 1986b. "Voluntary Organizations: Their Structure and Patterns of Activity". Arnulf M. Pins Memorial Lecture. Jerusalem: The Hebrew University, School of Social Work.
- _____. 1988. "Multicode Organizations: A Conceptual Framework for the Analysis of Boarding Schools". *Sociology of Education* 61: 211-226.
- _____. 1997. *The Origins of Postmodern Youth: Informal Youth Movements in a Comparative Perspective*. Berlin and New York: Walter de Gruyter.
- Kahneman, Daniel, Slovic, Paul, and Amos Tversky. 1982. *Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases*. Cambridge MA: Cambridge University Press.
- Krausman-Ben-Amos, Ilana. 1994. *Adolescence and Youth in Early Modern England*. New Haven: Yale University Press.
- Kroger, Jane. 1989. *Identity In Adolescence: The Balance between Self and Other*. New York: Routledge.
- Laqueur, Walter Z. 1962. *Young Germany*. London: Routledge.
- Levi-Strauss, Claude. 1964. "The Principle of Reciprocity". In: L.A. Coser and B.

הסדר החברתי והקוד הבלתי פורמלי

- Rosenberg (eds.), *Sociological Theory: A Book of Reading*. New York: Macmillan, pp. 77-86.
- Luhmann, Niklas. 1998. *Observation on Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Mann, Michael. 1986-1993. *The Sources of Social Power*. 2 vols. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marcia, James. 1980. "Ego Identity Development". In: J. Adelson (ed.), *Handbook of Adolescent Psychology*. New York: Wiley.
- Marx, Kark. 1956. *Selected Writings in Sociology and Social Philosophy*. Eds. T. B. Bottomore and M. Rubel. London: Watts.
- Mead, George H. 1967 (1934). *Mind, Self and Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Melucci, Alberto. 1985. "The Symbolic Challenge of Contemporary Movements", *Social Research*, 52: 789-816.
- _____. 1989. *The Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*. London: Hutchinson.
- Merton, Robert K. 1957. *Social Theory and Social Structure*. Glencoe IL: The Free Press.
- Modell, John. 1989. *Into One's Own: From Youth to Adulthood in the United States, 1920-1975*. Berkeley: University of California Press.
- Misztal, B. (ed.). 1988. *Research on Social Movements, Conflict and Change*, Vol. 10. Greenwich CT: JAI Press.
- Morgan, Gareth. 1986. *Images of Organization*. Beverly Hills: Sage.
- Mosca, Gaetano. 1939. *The Ruling Class*. New York: McGraw Hill.
- Nash, Manning. 1984. *Unfinished Agenda: The Dynamics of Modernization in Developing Nations*. Boulder, CO: Westview.
- Neuhauser, Frederick. 1993. "Freedom, Dependence and General Will". *Philosophical Review* 102: 363-395.
- Ortega y Gasset, Jose. 1946. *Concord and Liberty*. New York: Norton.
- Orwell, George. 1961. *1984*. New York: New American Library.
- Pareto, Vilfredo. 1966. *Sociological Writings*. New York: Praeger.
- Parsons, Talcott. 1951. *The Social System*. New York: The Free Press.
- _____. 1967. *Sociological Theory and Modern Society*. New York: The Free Press.
- Peirce, Charles S. 1958. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, vols. 1-6. Eds. Charles Hartshorne and Paul Weiss. Cambridge, MA: Harvard University Press.

לקראת תיאוריה של בלתי פורמליות והשלכותיה על הנעורים

- Polanyi, Karl. 1957. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press.
- Porter, Roy, and Mikulas Teich (eds.). 1986. *Revolution in History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rice, George H., and D. W. Bishoprick. 1971. *Conceptual Models of Organization*. New York: Appleton-Century-Croft.
- Rojek, Chris. 1993. *Ways of Escape: Modern Transformation in Leisure and Travel*. London: Macmillan.
- Rosenthal, Naomi, and Michael Schwartz. 1989. "Spontaneity and Democracy in Social Movements". *International Movement Research* 21: 33-40.
- Rossi, Ino. 1983. *From the Sociology of Symbols to the Sociology of Signs: Toward a Dialectical Sociology*. New York: Columbia University Press.
- Rucht, Dieter. 1991. *Research on Social Movements: The State of the Art in Western Europe and the U.S.A.* Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- Sabbagh, Clara, Dar, Yechezkel, and Nura Resh. 1994. "The Structure of Social Justice Judgments: A Facet Approach". *Social Psychology Quarterly* 57: 244-261.
- Sahlins, Marshall D. 1972. *Stone Age Economics*. London: Tavistock.
- Schumpeter, Joseph A. 1947. *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper.
- Schutz, Alfred, and Thomas Luckmann. 1974. *The Structure of the Life-World*. London: Heinemann.
- Selznick, Philip. 1969. *Law, Society and Industrial Justice*. New York: Russell Sage Foundations.
- Sherif, Muzafer E. and Carolyn W. Sherif. 1964. *Reference Groups: Exploration into Conformity and Deviation in Adolescents*. New York: Harper & Row.
- Silverman, Hugh J. (ed.). 1991. *Gadamer and Hermeneutics*. New York: Routledge.
- Simon, Robert L. 1991. *Fair Play: Sports, Values and Society*. Boulder, CO: Westview.
- Skocpol, Theda. 1994. *Social Revolutions in the Modern World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smelser, Neil J. and Robert S. Werner. 1976. *Sociological Theory*. Morristown, NJ: General Learning Press.
- Sperber, Dan. 1975. *Rethinking Symbolism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles. 1985. *Philosophy and Human Sciences*, Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thietart, Raymond-Alain, and Bernard Forgnes. 1995. "Chaos Theory and Organization". *Organization Science* 61: 19-31.
- Tocqueville, de Alexis. 1954 (1850). *Democracy in America*, Vol. 2. New York: Knopf.

הסדר החברתי והקוד הבלתי פורמלי

- Turner, John C. et al. 1987. *Rediscovering the Social Group*. Oxford: Basil Blackwell.
- Turner, Ralph H. 1990. "Role Change". *Annual Review of Sociology* 16: 87-110.
- Turner, Victor W. 1974. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Chicago: Adeline.
- _____. 1985. "Liminality, Kabbalah and the Media". *Religion* 15: 205-217.
- _____. 1992. "Liminal to Liminoid in Play Flow and Ritual: An Essay in Comparative Symbiology". In: V. W. Turner (eds.), *From Ritual to Theatre: The Human Seriousness of Play*. New York: Pag Publications, pp. 20-60.
- Van Gennep, Arnold. 1960 (1909). *The Rites of Passage*. London: Routledge.
- Veblen, Thorstein. 1912. *The Theory of the Leisure Class*. New York: Macmillan.
- Warner, R. Stephen. 1978. "Toward a Redefinition of Action Theory: Paying the Cognitive Element its Due". *American Journal of Sociology* 83: 1317-1349.
- Weber, Max. 1948. *From Max Weber: Essays in Sociology*. Ed. and trans. H. H. Gerth and C. W. Mills. London: Routledge & Kegan Paul.
- Wolfenden Report. 1978. *The Future of Voluntary Organizations: Report of the Wolfenden Committee*. London: Croom Helm.
- Yablonsky, Lewis. 1959. "The Delinquent Gang as a Near Group". *Social Problems* 72: 108-117.
- Zald, Mayer N., and John D. McCarthy (eds.). 1987. *Social Movements in Organizational Society: Research, Mobilization, Conflict, Institutionalization*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.